

delom. Danes, pravi avtorica, sta to dve med seboj izključujoči vlogi, rešitev pa povzema po Giddensu in Olivieriju – otroci bi morali že od vsega začetka rasti ob moškem in ženski, ki bi se (oba) svobodno in suvereno gibala v javnem in zasebnem. To je eden od pogojev, v razmislek pa na koncu lahko dodamo še enega, ki zadeva samo bistvo kapitalistične produkcije – težnja po nenehnem povečevanju presežne vrednosti na trgu delovne sile privilegira tiste, ki se plačanemu delu 'lahko' v celoti posvetijo. Ne glede na spol. Če si bodo moški in ženske enakomerno delili skrb za otroke, se bodo njihove možnosti na trgu delovne sile sicer izenačile, vseeno pa bodo manjše od možnosti tistih, katerih otroci so že dovolj odrasli ali zanje skrbijo drugi ali pa otrok sploh nimajo. Rešitev je v zmanjševanju časa, ki ga porabimo za plačano delo, kar bi temeljito prerazporedilo bogastvo in spodneslo samo bistvo kapitalistične proizvodnje. Ampak to je že druga tema.

641

Naj to predstavitev zaključim (lahko bi jo tudi začela) z opozorilom na še eno odliko knjige Irene Destovnik: ker natančno opredeli mesto, od koder se loteva raziskovanja, ni nevarnosti, da bi se ujela v past, v kakršno se sila hitro lahko ujamejo razprave o oddaljenih časih in prostorih. Delo namreč niti na enem mestu ne zapade v romanticizem in nostalgijo za dobrimi starimi časi niti ne slavi učinkov tehnološkega, gospodarskega in političnega razvoja, skratka ne slavi sveta mnogoterih izbir. Tradicionalnega kmečkega življenja ne ponuja kot model, ki bi ga bilo vredno posnemati, kot to vsaj implicitno počnejo konservativne ideologije, ki v emancipaciji žensk in v njihovem zavračanju tradicionalne delitve dela vidijo največjo nevarnost za družino, mlade in družbeno moralo nasploh. Navsezadnje marsikaj v preteklosti sploh ni bilo tako, kot dandanes te ideologije poskušajo prikazati, ko se na primer zgražajo nad vse višjo starostjo žensk ob rojstvu prvega otroka ali nad enostarševskimi družinami. Vendar pa za avtorico obdobje, ki ga raziskuje, tudi ni čas, ki bi zakrivil izrinjanje žensk v 'varno' zavetje domačega ognjišča – to se je zares zgodilo šele z industrializacijo. Tudi sodobnega sveta ne slavi kot najboljšega vseh svetov. Ne poskuša biti objektivna v smislu 'vsakega malo' ali 'kar je slabo, je tu za nekaj dobro' – ambivalentnost in konfliktnost namreč obravnava kot sestavni del človeškega življenja.

Metka Mencin Čeplak

Košuta, Marta: *Križ od noše do noše*. Križ pri Trstu: Slovensko kulturno društvo Vesna, 2003, 119 str., ilustr.

Knjiga, ki jo predstavljamo, pomeni – tako se zdi avtorici in društvu, ki je izdajo omogočilo – zaključno fazo večznačjskega projekta, ki je potekal v vasi Križ pri Trstu več let. Začelo se je s triletnim tečajem šivanja noš pod mentorstvom Marte Košuta. Nadaljevalo se je z udeležbo Križanov na Kraški ohceti v obnovljenih in na novo narejenih nošah, ki so bile sad omenjenega tečaja. Sledila je razstava izdelkov z naslovom »Stari in novi tabeti« (v društvenih prostorih v času Kriškega

tedna 2002). Logično nadaljevanje prizadevanj se je zdelo tiskano besedilo o kraju in zgodovinskem materialu, s katerim se – oz. naj bi se – Križani identificirali.¹

Avtorica v svojem predgovoru (z naslovom *Sad raziskav in tečaja*) opiše razmere, ki so spodbudile organiziranje in izvajanje triletnega tečaja narodnih noš (od oktobra 1998), obenem pa tudi lastne nagibe in čustveno navezanost na »pristno naše«, na »vaško stvarnost, ki je živela s preteklostjo« in »iskanje svojih korenin«. To naj bi pač po avtoričinem mnenju najbolj potrebovali in želeli mladi (Košuta 2003: 7, 8). V želji zadostiti njihovim potrebam in lastnim notranjim zgibom je avtorica strnila spomine vaščanov, slikovne in pisne dokumente (fotografije, ženitovanjske pogodbe in popise bal) ter ohranjena oblačila Križank (pretežno izvirajo iz obdobja med letoma 1870 oz. 1875 in prvo svetovno vojno) v besedilo, mestoma dopolnjeno z literaturo takšnega ali drugačnega značaja. Rezultat, ki želi »služiti« kot lokalno identifikacijski pripomoček, je iz raznovrstnih virov in predvsem z avtoričinim zrenjem na svet strnjen v naslednja poglavja:

Nastanek in razvoj vasi / Kamnite hiše in domovi / Rojstvo in smrt / Odraščanje in uvajanje v delo / Smisel življenja in preživetje / Zdravje, zdravljenje in zagovarjanje / Zaročnik in poroka / Tabeti in vezenina / Splošni simboli in kriški motivi / Prazniki in praznovanja / Dodatek (z zapisom dveh kolednic in štirih receptov ter podatki o tečajnicah iz Križa, informatorjih in upoštevani literaturi).

Konceptualno gre torej za poskus krajevne monografije, kjer so bolj ali manj klasična področja zanimanja nanizana od širšega k ožjemu (v zgodovinskem in prostorskem pomenu), od rojstva do smrti in od začetka do konca leta; v okvir tega dovolj logično oblikovanega modela je avtorica umestila – na (konceptualno) neustrežno mesto – temo, h kateri pristopa (zaradi osebne zagledanosti) na drugačen način kot k ostalim temam in katero pogloblja v izbranih sestavinah nekako takole: noše > ženske noše > ženske (narodne) noše (iz zadnje četrtine 19. stol. do 1. svetovne vojne) > (ramenske) rute, peče, rokavci > bele vezenine na omenjenih oblačilih > vezeninski motivi v omenjenih vezeninah. Slednje obravnava najbolj natančno; pripisuje jim bolj simbolično kot dekorativno naravo in iz pripisanih simboličnih vrednosti izpeljuje duhovne predstave oz. značaj njihovih nosilk.

Ker je avtorica zavestno iskala krajevne posebnosti (»izvirnosti«), jih je tudi »našla«. Pravzaprav je iz kompleksnega življenja, dinamičnega v svoji razvojnosti in pogojenosti od številnih, prav tako spremenljivih dejavnikov, izvzela nekatere elemente in jih povzdignila na nivo svojstvenosti, ki naj bi bila le značilnost obravnavane vasi. Tako na nivoju karakternih lastnosti Križanov, načina oblačenja in izbire vezeninskih motivov.²

Poglavje o nastanku in razvoju vasi vsebuje informacije historičnega značaja, poglavje o kamnitih hišah in domovih nekaj ugotovitev o splošnih gradbenih značilnostih in stanovanjskih členitvah ter opremi stanovanja. Podatke za ti dve

¹ V predgovoru pravijo člani Upravnega odbora Slovenskega kulturnega društva Vesna takole: »Avtorica nam je posredovala ljubezen do narodne noše in poznavanje vaških ljudskih običajev ter nas prepričala o važnosti obujanja zavesti o naši zgodovinski zasidranosti v teh krajih.« In: »Knjiga predstavlja temeljno besedilo o vsakega vaščana, obenem pa izhodiščno točko pri nadaljnjem raziskovanju naše preteklosti.« (Košuta 2003: 5)

poglavji so vsaj deloma omogočali obstoječa literatura in zgodovinski viri; deloma pa so sad zapisovanja spominov ljudi. Vsa ostala poglavja so po vsej verjetnosti prav tako kombinacija ustnih spominov in zgodovinske ter etnološke literature, a delujejo kot posplošene pripovedi brez prostora in časa. Zvenijo kot pripoved, zapisana iz krajevno zbranega gradiva, pa ni le to, kar dokazuje navedba bibliografije na koncu. V resnici gre za dobro znane pojave oz. dovolj splošne razmere in odzive ljudi na razmere v nekem časovno-razvojnem izseku. Le da tu pripoved nenehno niha med »takrat«, »v tistih časih« in »danes« ter med »oni« (Križani takrat) in »mi« (Križani danes ali Križani nasploh, torej v vseh časih). Vtis historično verodostojnega besedila skuša popraviti z navedbo nekaterih dokumentov in analiziranjem »zelo starih« ohranjenih predmetov. Vendar je nemalokrat v kontradikciji sama s sabo, saj sporočilnost nekaterih navedenih virov (fotografij) prezre, kot da niso vredni ustrezne interpretacije in v izpričani obliki ne sodijo v okvir skupnega spomina. Kajti v skupni spomin vasi, s katerim naj bi se vsi Križani identificirali, sodijo le nekatere večne in nespremenljive kategorije (mitskega značaja): težaško delo na trdem, neizprosni kamnitem svetu – pridnost dedov in non, ki so neizprosni divji naravi iztrgali rodovitno zemljo in jo z ogradami ubranili burje ter s tem omogočili urejenost in rodovitnost – vehemenca in radoživost temperamenta, samosvojost in drznost vaščanov – upanje v prihodnost in vera v zdravo, bogato življenje – neizmeren estetski čut in poetika ustvarjalnosti ... In še in še.³

Da bi bilo besedilo blizu domačinom, da bi res postalo »njihovo«, je avtorica uporabila prijem zapisovanja narečnih izrazov. V kurzivi, da se ločijo od ostalega besedila. Dobrodošel prispevek v zbiranju in poznavanju narečnih izrazov. Težava je le (kar je ugotovila avtorica sama) v načinu zapisovanja – s tem imajo večne težave tudi dialektologi.

² »Križani so pač svet zase (na drugem mestu jim pripisuje vehemenco in temperament, ki naj bi jih ločevala od drugih vasi, op.): od tod tudi izvirnost v oblačenju, saj so bile noše Križank bolj žive, bolj pisane kot drugod. Značajske posebnosti kriškega temperamenta se odražajo tudi v motiviki vezenin belih delov tabeta, kot pravijo narodni noši v Križu, ki so bili glavni predmet naših razprav. Pregledale smo skoraj vso presenetljivo bogato dediščino noš, v okrasnih motivih pa iskale izvirnost in posebnosti. Kriška vezenina vsebuje vse simbolne elemente, ki so tipični za naš zamejski prostor, a njihova kompozicija je svojstvena in lastna samo tej vasi. Ne da bi se spuščala v podrobnosti, naj tu le poudarim, da ima Križ svoj originalen estetski pristop.« (Košuta 2003: 8)

³ Izbrazdane roke (deklet, ki so si vezle svojo balo, op.), ki jih je uničevalo težaško delo na polju, v bregu, štali in javah ... (so) znale poustvariti neverjetno poetične izdelke zase in za svoj bodoči dom. (Košuta 2003: 8)

Vezenina, ki krasi bele dele narodne noše in je njeno bistvo, izraža dušo lastnice in njen temperament, njene značajske lastnosti, želje in sanje. Drobne površine skrivajo v svoji notranjosti bogato vsebino, polno mistike in domišljije, so prispodoba brezskrbne mladosti, idealov in lepote. V njih so izkristalizirani dekliski upi za prihodnost in vera v zdravo, bogato življenje. (Košuta 2003: 72)

Motivi so strnjeni v vogalih rut, urejeni kot ograde, ki so jih naši dedje izkrcili iz gmajn, in prav tako obdani z zidom, ki jih je branil pred burjo in robidjem. V notranjosti ograde pa je vse urejeno in rodovitno, trava je bujna, polna cvetja in živina se mirno pase brez nevarnosti ... Motiv, ki je indoevropskega porekla ... (elementi, op.) ti izpovedo zgodbo in hotenje ljudi, ki so jih zapisali. Kljub skromnosti okraska se v njih razkriva neizmeren estetski čut naših non, ki so ob trdem življenju poetično razglablale o njegovih vrednotah ... pa vendar (kljub celemu življenju garanja in gorja, op.) so te žene bile ponosne posredovalke lepega in pristnega. (Košuta 2003: 73, 74)

In tudi pri teh rutah ugotavljamo, kako bogat je bil notranji svet naših non, pa čeprav od zunaj skromen, trd in neizprosen, kot je lahko trd in neizprosen kamen, na katerem živimo. (Košuta 2003: 85)

A zdi se, da je vse le okvir, ki krasi (in opravičuje) temo noš in vezenin. Kajti največji pomen večne lepote pridoda avtorica ženskim nošam (kriško tabetom), ki so bile namenjene za nedeljske, praznične in poročne prilike vaščank; čeprav se v knjigi le na enem ali dveh mestih zagovori z izrazom »narodna noša«, se pomena tabetov za slovensko narodnostno zavest in njeno izkazovanje ne dotika. Preprosto jih obravnava kot tradicionalno obliko obleke, ki je na tem prostoru že od nekdaj in dokazuje tukajšnjo avtohtonost Križanov. Kot nekaj, kar je treba v vseh krojnih, barvnih, oblačilnih, estetskih, samo-ustvarjalnih, simbolno-pomenskih ... detaljih brez odstopanja uvrstiti v skupni spomin vasi – kajti to je, kar jih dela, kar jih oblikuje in kar jih razločuje od okolice. Zaradi tega so skupnost. Ki je preživela. To je kategorija, ki je »večna« in je kot nespremenljivo kategorijo ne morejo spremeniti niti nekatere avtoričine povsem racionalne ugotovitve (o pogostni ne-lastni izdelavi oblačil in vezenin od srede 19. stoletja (s. 68), o pogojenosti izbire blaga in barv s ponudbo tržišča in industrijskih odkritij 19. stoletja (s. 10), o pogojenosti okusa, kroja in izdelave z modo (s. 70) ...). A obenem kategorija, ki jo je kot »tipično« kriško obliko potrebno ne le dokumentirati, analizirati in vrednotiti, pač pa tudi poustvarjati kot »razpoznavni« kostim za sodobne prilike. Z zahtevo verjeti v iste simbolne pomene motivov, barv, načinov zavezovanja, krašenja ... in jih prenašati naprej v obliki strogega obrazca.

In neizproslen je bil čas, v katerem se je obdobje naše noše zaključilo (med prvo svetovno vojno in po njej, op.) ..., čas velikih socialnih prevratov in spremenjenega gledanja na svet, nevzdržnih političnih razmer... Vse to pa je krhki čustveni svet nasilno pohodilo, mu vzelo vrednote in poezijo. Ugasnila je vera v mite. (Košuta 2003: 85, 87)

A to je mit.

Ne stari mit, v katerega so verjeli »stari«, katerega so živeli »none in dedi«, pač pa mit kot novo ustvarjena selekcija tistega, kar naj bi bilo vredno skupnega spomina; kar naj konstituira današnjo skupnost; kar naj ji pomaga preživeti v tem »času brez vrednot in poezije«.

Ne trdim, da miti niso potrebni. A ne gre jih zmotno vrednotiti kot objektivno stvarnost. Potrebno je razumeti, iz katerih elementov so zgrajeni in čemu služijo.

Marta Košuta živi v svojem svetu: nekoliko odmaknjenem v nedoločeno preteklost, mehke, romantičnem, pa tudi mističnem in polnem simbolične sporočilnosti.⁴ Skozi svoj notranji svet zre v zunanjega in glej, tudi tu uzre isto.

⁴ V oceni neke druge avtoričine knjige (Etnolog 7, 1977, str. 495–497) sem zapisala takole: *Avtorica pripisuje poznavanje simbolizma posameznih motivov ustvarjalcem in uporabnikom verjetno v večji meri kot je v resnici bilo. Razumevanje simbolnih pomenov je vedno nekoliko težavno, ali recimo raje – negotovo; vendar pa nam obrača pozornost od zunanje oblike na notranjo vsebino. Vendar je lahko vsebina sporočila za uporabnike povsem drugačna kot za izdelovalce. Poklicne vezilje so se nemalo krat posluževale zgolj modne oziroma šablonske dekoracije, nosilec je ostala na izbiro v tem primeru le sodba o tem, ali se jim zdi izdelek lep ali ne. Presoja o estetski vrednosti pa je ne le osebno, ampak predvsem kulturno pogojena. /.../ Ker je oblika pisanja knjige poljudna, izzveni mestoma avtoričino iskanje sporočil, »pristnosti«, »preprostih prvin« v ljudski veziljski ustvarjalnosti kot odraz subjektivne interpretacije in videnja sveta ... Značilno je njeno mehko odmikanje v nedoločeno preteklost in malce romantična, a trdna vera v sporočilno vrednost vsakega elementa. Moje mnenje je ostalo nespremenjeno.*

Kako že pravi slogan reklame za pričakovano publikacijo National geographica? Lepota je v očeh opazovalca ... Priznam, lep je pogled Marte Košuta. Ponuja ga drugim, a ne kot zrcalni odsev svojega sveta, ampak kot objektivno resničnost. Nekateri ga bodo celo tako razumeli – in ga posredovali tudi drugim. Življenje mita začenja nov ciklični krog ...

Janja Žagar

Mikhailov, Nikolai: *Mythologia Slovenica: poskus rekonstrukcije slovenskega poganškega izročila*. Trst: Mladika, 2002, 140 str., povzetki v nemščini, italijanščini in ruščini. 645

Knjiga Nikolaia Mikhailova je plod avtorjevih znanstvenih raziskav na področju slovanske in slovenske ter baltske mitologije v zadnjih desetih letih. Njegov namen je bil poiskati elemente slovenskega ljudskega izročila, ki bi utemeljevali arhaičnost slovenske poganške tradicije ter njeno povezanost z drugimi slovanskimi in neslovanskimi izročili – in, kot piše avtor, rezultati so bili večji od njegovih začetnih pričakovanj.

V prvem poglavju z naslovom “Baltoslovanska mitologija – baltska in slovanska mitologija – slovenska mitologija, Nekaj terminoloških opomb” avtor na kratko predstavi sodobno stanje discipline, ki jo imenuje “baltoslovanska mitologija”. Poglavje vsebuje tri dele. Prvi del je teoretično-terminološki. V njem pojasnjuje oz. utemeljuje predvsem strokovne termine, kot so mitologija, slovenska mitologija, baltoslovanska mitologija. Zaradi spornosti obstoja baltskih in slovanskih mitov kot takih so se mnogi avtorji odločili za druge možnosti (mitopoetično izročilo, duhovna kultura itd.), a Mikhailov vendarle ohranja termin mitologija, ki mu v tem kontekstu pomeni po eni strani “pogansko predkrščansko religijo teh narodov in vse relikte ter ostanke tega poganstva, ki so se ohranili do danes v različnih, pogosto zelo modificiranih oblikah (v folklori, v šegah, pa tudi v jeziku)”, na drugi strani pa tudi znanstveno disciplino, ki obravnava gradivo, povezano z baltskim in slovanskim poganstvom (str. 18). Obenem je to podpoglavje tudi nekakšna apologija mitoloških raziskav, ki se v današnjem odnosu nekaterih smeri znanosti do tovrstnih raziskav v resnici ne zdi odveč.

V drugem delu knjige najprej na kratko navede temeljne podatke o baltski in slovanski mitološki tradiciji: našteje glavne prvotne vire, razvoj raziskav na tem področju, najpomembnejše raziskovalce in smeri raziskovanja ter podrobneje opiše najnovejšo metodo rekonstrukcije baltoslovanske mitologije ruskih znanstvenikov Ivanova in Toporova in njune temeljne izsledke o glavnem mitu, tj. o boju med gromovnikom in njegovim nasprotnikom, htonskim božanstvom.

Zatem preide v tretji del knjige, kjer predstavi nekatere svoje rekonstrukcije slovenske mitologije v kontekstu baltoslovanske. Tudi tu najprej prikaže zgodovino